

Konceptualizacija online rizika za djecu - 4c model

Šapina, Vanessa

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:187188>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-21**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Prijediplomski studij psihologije

Vanessa Šapina

Konceptualizacija online rizika za djecu - 4c model

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2024

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za psihologiju

Prijediplomski studij psihologije

Vanessa Šapina

Konceptualizacija online rizika za djecu - 4c model

Završni rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2024.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 9. rujna 2024

Vanessa Šapina, 0122238546

Ime i prezime studenta, JMBAG

Vanessa Šapina

Konceptualizacija online rizika za djecu- 4c model

Sažetak

S razvojem digitalnog okruženje online rizici za djecu postaju sve složeniji. Prvotni 3C model je razvijen od strane EU Kids Online 2009. godine te su identificirani osnovni rizici s kojima djeca mogu doći u susret na internetu. 3C model je prepoznao tri osnovna tipa online rizika sa kojima se djeca susreću: rizici koji povezani sa sadržajem (djeca su primatelji sadržaja), kontaktom (djeca su sudionici nepoželjnih kontakata) i ponašanjem (djeca su dionici rizičnih ponašanja). S povećanjem komercijalizacije interneta, prepoznata je težnja za uključivanjem četvrtog „C“ kako bi se bolje razumjeli online rizici te pronašli načini kako ih ublažiti. 4C model sadrži četiri osnovne kategorije online rizika – sadržaj, kontakt, ponašanje te ugovorne rizike. Ovaj model je široko korišten u istraživanjima EU Kids Online i Global Kids Online. Istraživački projekti poput ovih nastoje ponuditi cjelovite podatke o online iskustvima djece iz cijelog svijeta. Na temelju podataka dobivenih putem ovih projekata, kreatori politika i praktičari mogu osmišljavati strategije kako bi poboljšali sigurnost djece u digitalnom okruženju. Jedino stalnim prilagođavanjem i poboljšavanjem pristupa se može osigurati djeci da maksimalno iskoriste prednosti digitalnog svijeta, a istodobno budu zaštićeni od online rizika. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se model sustavno prilagođavao i nadograđivao u skladu s promjenama u digitalnom okruženju.

Ključne riječi: 3C model, 4C model, EU Kids Online, Global Kids Online

Conceptualization of online risks for children - 4c model

Abstract

With the development of the digital environment, the online risks for children are becoming more complex. The original 3C model was developed by EU Kids Online in 2009 and identified the basic risks that children can encounter online. The 3C model has identified three basic risks of online risks that children face: risks related to content (children are recipients of content), contact (children are participants in undesirable contacts) and conduct (children are participants in risky behaviours). With the increase in the commercialization of the Internet, the tendency to include a fourth "C" has been recognized in order to better understand online risks and find ways to mitigate them. The 4C model contains four basic categories of online risks – content, contact, conduct and contract risks. This model has been widely used in EU Kids Online and Globak Kids Online surveys. Research projects like these seek to offer complete data on the online experiences of children from all over the world. Based on the data obtained through these projects, policymakers and practitioners can devise strategies to improve children's safety in the digital environment. Only by constantly adapting and improving access can children be ensured that they can make the most of the benefits of the digital world, while at the same time being protected from online risks. Further research is needed to systematically adapt and upgrade the model in line with changes in the digital environment.

Key words: 3C model, 4c model, EU Kids Online, Globak Kids Online

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OPĆENITO O ONLINE RIZIKU	2
2.1. <i>Definiranje online rizika i štete</i>	2
2.2. <i>Povezanost online rizika i društva</i>	3
3. 3C MODEL	5
3.1. <i>Općenito o EU Kids Online</i>	5
3.2. <i>Nalazi EU Kids Online</i>	6
3.3. <i>3C model</i>	8
4. 4C MODEL	9
4.1. <i>Potreba za novom klasifikacijom</i>	9
4.2. <i>Rizik sadržaja</i>	10
4.3. <i>Rizik putem kontakta</i>	11
4.4. <i>Rizik provođenja</i>	11
4.5. <i>Rizik ugovora</i>	12
4.6. <i>CO:RE</i>	12
4.7. <i>Global Kids Online</i>	13
5. ZAKLJUČAK	16
6. LITERATURA	18

1. UVOD

Prema Livingstone i suradnicima (2020) ne postoji koncizna definicija digitalnog okruženja. Digitalno okruženje je sve opsežnije i kompleksnije, vremenom se mijenja i unaprjeđuje te se različito manifestira u različitim zemljama i kontekstima. Opširnija definicija obuhvaća informacijske i komunikacijske tehnologije, uključujući internet, mobilne tehnologije i uređaje, kao i mrežne tehnologije. Kreatori digitalnog svijeta zamišljali su okruženje u kojem će svi članovi biti ravnopravni. Ipak, čak su 1/3 članova na globalnoj razini djeca (5Rights Foundation, 2019). Djeca se razvijaju u okruženju koje sustavno ne uzima u obzir njihovu dob, ne ispunjava njihove potrebe te ne uvažava njihova prava. 5Rights Foundation (2019) zalaže se kako bi Vladina politika trebala osigurati kreiranje digitalnog okruženja u kojem će se prednost davati težnjama djece i spremno/automatski uvažavati njihova prava. Obitelj, prijatelji i škola su tri osnovna okruženja ključna za socijalizaciju djeteta, no prepoznato je da je digitalno okruženje u današnjem vremenu postalo četvrto (5Rights Foundation, 2019). Medijska digitalizacija sve više posreduje u nizu događaja značajnih za kognitivno, emocionalno i društveno zadovoljstvo djece, a time i njihovo pravo na podršku, usluge te prisutnost na internetu (Livingstone, 2013). Pristup internetu označava pristup velikom broju materijala i usluga. Pristup se temelji na složenom okruženju u kojem sudjeluju različite organizacije i firme koje surađuju međusobno. Na taj način, suradnja između pružatelja usluga, kao što su društvene mreže, omogućuje pristup online korisnicima, no i postavlja značajne izazove i rizike u zaštiti podataka te anonimnosti. (Livingstone i sur., 2020). S jedne strane, ljudi počinju prepoznavati značajne pogodnosti koje internet pruža, uključujući složene digitalne vještine koje djeca usvajaju i, posljedično, raznorazne prednosti korištenja interneta. S druge strane, sve je izraženija zabrinutost da su te internetske pogodnosti prožete jednako šarolikim nizom rizika (Livingstone, 2013). Prema Livingstone (2013) u okviru zakona, kliničke prakse i zaštite djece, se stručnjaci sve više pozivaju na djelovanje kako bi se bolje razumjelo ozbiljnost rizika i šteta koje mogu nastati za vrijeme uporabe interneta. UN (2021) navodi da bi se u potpunosti shvatio način na koji se djeca služe digitalnim okruženjem, potrebno je da se sagledaju ne samo mogućnosti nego i rizici.

Stoga, cilj ovog završnog rada je prikazati kako onlinerizici utječu na djecu, a kako bi se razvilo bolje razumijevanje iskustava djece na internetu te mogućih ili stvarnih posljedica tih iskustava u životu te djece. Prvo će biti definirana dosadašnja klasifikacija rizika, odnosno 3C model koji je usvojen u radu različitih aktera te će se prikazati istraživanja s kojima se došlo do tada novih spoznaja. Zatim će se predstaviti nova klasifikacija internetskog rizika za djecu kako bi se odgovorilo na različite izazove dinamičkog digitalnog okruženja i praktične ciljeve kreatora

politika i praktičara. Prikazat će se i novija istraživanja te njihovi pokazatelji online rizika koja utječu na djecu. Naposljetku, pokušat će se dati konačan zaključak vezan na temu istraživanja koji je u skladu s trenutnim spoznajama.

2. OPĆENITO O ONLINE RIZIKU

2.1. Definiranje online rizika i štete

U digitalnom ekosustavu koji se vremenom mijenja, svojstvo rizika konstantno se razvija, javljaju se novi rizici za djecu, a odrasli nerijetko ne znaju način kako ih ublažiti (Livingstone i Stoilova, 2021). Prema Livingstone i Stoilova (2021) online rizik jedno je od najkontroverznijih područja u digitalnom iskustvu djeteta te postoje značajni izazovi za njihovo istraživanje i praksu. Ti izazovi obuhvaćaju razumijevanje načina na koji djeca postaju ranjiva na različite online rizike. Također uključuju analizu učinkovitosti regulatornih, tehničkih, društvenih ili individualnih intervencija i strategija za suočavanje s tim rizicima te ublažavanje ili minimiziranje neželjenih posljedica (Livingstone i Stoilova, 2021). Od velike je važnosti razlikovanje internetskog rizika od štete. U teoriji, rizik je vjerojatnost štete, gdje šteta uključuje mnoštvo negativnih posljedica na emocionalnu, fizičku ili psihičku dobrobit samog djeteta (Livingstone, 2013). Štetni ishodi ovise o vrsti rizika (bilo da je vjerojatan ili da ima ozbiljne posljedice) te o planiranju, kontroli i upravljanju digitalnim okruženjem (sigurnosne postavke, tehničke podrške moderiranja, pristup službama za pomoć putem telefona itd.). Nadalje, ovise i o samom djetetu te njegovim mogućnostima, jer ono što jedno dijete može doživjeti problematičnim ne mora tako doživjeti drugo dijete (Livingstone i Stoilova, 2021). Prema Livingstone i Stoilova (2021), takve razlike u online iskustvima djece mogu se povezati sa socijalnim čimbenicima, kao što su pravila, školski sustav i obiteljske vrijednosti. Također, u obzir se uzimaju i individualni faktori kao što su dob, rod digitalne vještine, socioekonomski status koji može utjecati na njihovu ranjivost ili otpornost prema online rizicima.

Online rizik nastaje kao ishod ljudskog djelovanja i kreativnosti te je neizbježan (Livingstone, 2013). Istraživanja ukazuju da postoji povezanost mogućnosti i rizika na internetu, osobe koje imaju veći broj internetskih mogućnosti također doživljavaju i više rizika (Livingstone i Helsper, 2013). Ovladavanje rizikom može biti proaktivno, što znači da se djeluje prije nego što se rizik pojavi, ili reaktivno, kada se djeluje nakon što se rizik već pojavi. Fokus tijekom ovladavanja online rizika može biti na postupcima pojedinca, poput pretplatnika digitalnog okruženja, ili na samom dizajnu društveno-tehničkog okruženja, kao što su web stranice. U nekim situacijama, oba aspekta mogu biti podjednako važna (Livingstone, 2013). No, potrebniji su

konstruktivniji načini ovladavanja online rizika od postojećih u kojima se akteri mogu istovremeno fokusirati na mogućnosti i na rizike (Livingstone i Helsper, 2013).

2.2.Povezanost online rizika i društva

Unatoč raspravama o definiciji, postoji suglasje da online rizici sadržavaju niz očekivanih i slučajnih iskustava koja povećavaju rizik od štete za korisnika interneta. Primjerice izloženost pornografskom, rasističkom, nasilnom sadržaju ili sadržaju mržnje na internetu, samoozljeđivanju, neprikladnom ili moguće štetnom kontaktu te problematičnom ponašanju među vršnjacima poput nasilnog ponašanja (Staksrud i Livingstone, 2009). Prema Livingstone i suradnicima (2018) djeca u svijetu sve više žele bili ili jesu „uvijek uključena“. Kada je u pitanju njihovo djetinjstvo uzima se u obzir da se djeca, njihove obitelji te škole orijentiraju prema internetu.

Prema Drotner i Livingstone (2008), tijekom 2003. godine u bazi podataka EU-a za djecu na internetu moglo se pronaći jedino 150-ak znanstvenih članaka o korištenju interneta od strane djece u Europi. S vremenom je došlo do toga da ljude okružuju "internet stvari", pametne kuće, nosivi uređaji, mehatronika, proširena i virtualna stvarnost, a djeca i mladi su postajali izvori koji će vjerojatno prednjačiti u usvajanju novih online vještina (Thomas i Lupton, 2015). Nakon deset godina brzog prihvaćanja digitalnih tehnologija u europskim kućanstvima, baza podataka o tim tehnologijama narasla je na više od 1500 unosa podataka. Istovremeno evidentiran je značajan porast istraživanja o korištenju interneta među djecu u Europi. (Haddon i Ólafsson, 2014). Danas je nezamislivo biti negdje bez interneta i drugih oblika elektroničke komunikacije. Divić i Jolić (2019) navode kako digitalni svijet postaje sve više dio stvarnog svijeta, odnosno da granica između stvarnog i virtualnog svijeta postaje sve manje vidljiva. Nadalje, prema Jang i Ko (2023) u današnje vrijeme se djeca i mladi smatraju digitalnom generacijom te njihova upotreba interneta brzo se promijenila naspram načina na koji je internet bio korišten u prošlosti. Primjerice, iz godine u godinu raste broj korisnika interneta, a najviše korisnika spada u skupinu djece i mladih osoba. Državni zavod za statistiku (2020; prema Matković i Vejmelka, 2022) navodi da se gotovo svi stanovnici u Hrvatskoj koriste internetom te računalom. Nadalje, istraživanja provedena prije aktualne pandemije COVID-19 otkrivaju da je upotreba interneta važan dio dobrobiti djece(Matković i Vejmelka, 2022). No, za vrijeme pandemije i izolacije, digitalna tehnologija postala je ključan dio života djece, odnosno označavala je mogućnost održavanja društvene, emocionalne, fizičke i duhovne dobrobiti (Goldschmidt, 2020). Također, pandemija je uzrokovala

lakši način pronalaska potencijalnih žrtava jer nisu bili prisutni stručnjaci ili ljudi koji bi inače zaštitili djecu. Posljedično tome, došlo je do povećane vjerojatnosti da se pojave online rizici zbog izloženosti raznim oblicima seksualnog uznemiravanja i iskorištavanja putem interneta (Raguž i sur., 2021).

U imućnim zemljama svijeta visoka je stopa korištenja interneta kod djece i mladih u kući i u školi. Budući da je sve veći postotak obitelji i škola koje dobivaju pristup internetu, internetske aktivnosti postaju integrirane u dnevni ritam i ambijente svakodnevnog života djece (Livingstone, 2013). Prema nalazima istraživanja, dijete vrlo rano stupa u kontakt s pametnim uređajem te je utvrđeno da 45,1% jednogodišnjaka, 20,2% dvogodišnjaka i 15,1% trogodišnjaka u nekom obliku koristi pametne uređaje (Jang i Ko, 2023). Dijete osobno stupa u kontakt s tehnologijom te je u mogućnosti premjestiti ga u svoj prostor kada god poželi, što otežava vodstvo skrbnika i nadzor nad djetetom (Jang i Ko, 2023). Primjerice, ako dijete gleda dugo televiziju, manje će vremena imati za crtanje, sviranje glazbenog instrumenta ili za igranje s igračkama. Prema nalazima istraživanja u Hrvatskoj 60% jednogodišnjaka, 90% dvogodišnjaka i gotovo sva trogodišnja djeca provode svoje vrijeme pred ekranima te je prosječno vrijeme radnim danima dva i pol sata te vikendom tri sata (Đapić i sur., 2020). Nadalje, široko rasprostranjeni pametni uređaji predstavljaju online dadilje, odnosno djeca provedu veliki dio dana na medijskom uređaju te takva količina vremena nije dobra za njihovo poimanje objekata u stvarnom svijetu (Jang i Ko, 2023). Primjerice, videozapisi koje djeca gledaju putem medija sadržavaju zanimljive elemente, kao što su brzi prijelazi na zaslonu, određeni zvukovi, žarke boje te neobični oblici životinja i lutaka.

U velikom broju zemalja, pretežito sjevernoeuropskim zemljama koje imaju visoki pristup internetu (npr. u Belgiji, Danskoj, Nizozemsko itd.), uočena je da je vjerojatnost pojave online rizika negativno povezana s percipiranom sposobnošću suočavanja (Staksrud i Livingstone, 2009). Ovaj zaključak sugerira da, ukoliko roditelji prosude da je situacija u kojoj će se njihovo dijete susresti s određenim sadržajem sigurna, odnosno ne predstavlja veliki rizik, ne moraju brinuti o načinu na koji će dijete reagirati na njega. No, ako procjene da situacija donosi određeni rizik njihovom djetetu, zabrinuti su da njihovo dijete neće biti u mogućnosti nositi se tim (Staksrud i Livingstone, 2009). Dotadašnja istraživanja ukazuju da što je veći udio roditelja u zemlji koji iskazuju da se njihovo dijete susrelo sa štetnim sadržajem, to je smanjena procijenjena sposobnost djece u toj zemlji da se nose s takvim potencijalno štetnim rizicima i obrnuto (Staksrud i Livingstone, 2009).

3. 3C MODEL

3.1. Općenito o EU Kids Online

Povezani radovi istraživačkog projekta UK Children Go Online (Livingstone i Stoilova, 2021) i projekta Mediappro s devet zemalja (Livingstone i Stoilova, 2021), između ostalih, doprinijeli su razvoju europskog pristupa koji simultano ispituje rizike i mogućnosti na internetu. Tom prilikom su istraživali potencijal medijske pismenosti djece i roditeljskog posredovanja kako bi smanjili rizike i poboljšali mogućnosti (Livingstone i sur., 2018). Mreža EU Kids Online odgovorila je na poziv projekta UK Children Go Online i projekta Mediappro. Sa željom da se udalji od sveobuhvatnih pretpostavki („dijete“, „upotreba interneta“) i od tretiranja „interneta“ kao univerzalne „crne kutije“, internetska mreža EU Kids definirala je istraživačka pitanja: kada i kako djeca koriste internet, što to njima predstavlja (u kontekstu emocija, stavova i perspektiva) i na koji način to može rezultirati određenim rizikom, odnosno mogućnosti (Livingstone i sur., 2011). Razmotrene su mogućnosti i rizici za djecu u vezi korištenja interneta, uzimajući u obzir europsko društvo i politiku, dječji i obiteljski život te stalne tehnološke promjene kao ključne aspekte. Prema Livingstone i suradnicima (2018) procjenjuje se da upotreba interneta kod djece ovisi o socioekonomskom statusu (SES) njihova kućanstva, ali i o njihovoj dobi, spolu te zemlji.

Istraživanje o socijalnom oblikovanju pojma internet pomoglo je da se izbjegne gledanje na tehnologiju kao na nešto što direktno određuje ponašanje ljudi. Teorije koje se fokusiraju na obiteljske dinamike i svakodnevni život doprinijele su u smanjenju preuveličanih reakcija i moralne panike koji mediji mogu prouzročiti. (Staksrud i Livingstone, 2009). Bitno je naglasiti da, u aspektu u kojem su tvorci politika i javnost i dalje čvrsto nadmetali djeci naslov „ranjivi nevini“, klasifikacija u okviru 3C modela je prihvatila novo gledište na djecu u digitalnom okruženju. Dijete se razlikuje kao primatelja učestalo proizvedenog sadržaja, kao sudionika u interakciji inicirana od strane vršnjaka/odraslih ili kao aktera koji pripomaže kreiranju rizičnog sadržaja ili doticaja (Staksrud i Livingstone, 2009). Nadalje, raznolike internetske mogućnosti i rizici odražavaju kompleksnost „interneta“ gdje se djeca ne okrivljavaju nužno za posljedice svojih postupaka (ili pozivaju na kažnjavanje, upravo suprotno) (Staksrud i Livingstone, 2009). Važno je za naglasiti, kako su istraživači ili tvorci politika upozoreni da ne rješavaju rizike i mogućnosti odvojeno jer oni udruženo djeluju. (Haddon i Livingstone, 2014).

Iako je velik dio fokusa EU Kids Online bio ispitati rizičnu stranu klasifikacije njezini članovi bili su fokusirani da objasne kako usredotočenost na sam rizik nije dovoljna (Livingstone i sur., 2018). Od velike važnosti su i mogućnosti, uključujući raširenost rizika, jer je dokazano da

su rizici i mogućnosti u međusobno pozitivnoj korelaciji (Livingstone i sur., 2018). Livingstone i suradnici (2018) navode kako je fokus bio na: (a) na različitim mjestima i platformama na internetu; (b) načinu na koji ih percipiraju djeca i njihovi roditelji; (c) različitim oblicima internetskog rizika, kao i rizicima na internetu u usporedbi s rizicima u offline svijetu (licem u lice ili putem tradicionalnih medija); (d) pristup djeci kao da su žrtve i/ili počinitelji; (f) rizicima među grupama djece (g) na različitim strategijama suočavanja s njima; i (h) svim europskim zemljama, prikazivanje različitih kulturnih konteksta. Do 2009. godine povećali su se dostupni podaci te su uključili 390 europskih studija (UNICEF, 2017). Novi ciljevi projekta EU Kids Online uključivali su (a) shvaćanje učinaka platformi koje se razvijaju (na primjer, porast usluga društvenih mreža) i uređaja (posebno mobilnih); (b) razvitak složenijih opisa digitalnih vještina i pismenosti djece; i (c) nadziranje praksi preusmjeravanja roditeljskog posredovanja s televizije na internet; kao i (d) rizike u razvoju (uključujući samoozljeđivanje, samoubojstvo, droge, kockanje, ovisnost, pro-anoreksiju, mržnju/rasizam, nezakonito preuzimanje sadržaja na internetu i komercijalne rizike) i (e) mogućnosti (upotreba tehnologije za pomoć u učenju, mladenačkom građanskom doprinosu, kreativnosti) (UNICEF, 2017).

3.2. Nalazi EU Kids Online

Godine 2010. ispitano je sveukupno 25.142 djece koja koriste internet te po jedan od njihovih roditelja, u 25 europskih zemalja (Livingstone i sur., 2011). Prema Livingstone i suradnicima (2011) najučestaliji rizik korištenja interneta za djecu u Europi je komunikacija s nekom osobom koju dijete nije nikada upoznao, što je karakteristično za 30% djece u dobi od 9 do 16 godina. Iako je istovremeno takva komunikacija i prilika da stvori nove prijatelje, nije lako odrediti u anketi stječe li dijete time novog prijatelja ili ga stranac kontaktira. Zbog toga se s ovim nalazom treba postupati oprezno. Nadalje, 21 % djece koje su ispitane u dobi od 11 do 16 godina je izjavilo da je doživjelo izloženost jednom ili više oblika potencijalno štetnog sadržaja koji su kreirali korisnici i o kojima se sadržaj ispituje (odnosi se na mržnju, pro-anoreksiju, samoozljeđivanje, uzimanje droga ili samoubojstvo). Manja je učestalost izlaganja djece seksualnim slikama na internetu (14 % djece u dobi od 9 do 16 godina) ili seksualnim porukama (15 % djece u dobi od 11 do 16). Također je rjeđa i zlouporaba osobnih podataka (zlouporaba djetetovih podataka ili lozinke), odnosno kod 9 % djece u dobi od 11 do 16 godina. U dobi od 9 do 16 godina 9% djece odlazi na izvanmrežne susrete s osobama koje su upoznale na internetu. Posljednje, manje uobičajeno je internetsko zlostavljanje gdje je 6% djece u dobi od 9 do 16 godina izjavilo da šalju užasne ili bolne poruke putem interneta (Livingstone i sur., 2011). Istraživanje EU Kids Online (Livingstone i sur., 2011) utvrdilo je da je u dobi od 9 do 16 godina

sveukupno 19 % europske djece doživjelo zlostavljanje izvan interneta ili na njemu, a 12 % ih je prethodne godine zlostavljalo nekog drugog. Fokusirajući se samo na maltretiranje na internetu, 6% je poslano nasilničkim porukama, pri čemu je 3% djece poslalo takve poruke. Autori su u svom istraživanju pružili i usporedbu za gledanje/primanje seksualnih poruka naspram objavljivanja/slanja. Istraživanje Livingstone i suradnika (2011) prikazalo je da je samo 15% djece u dobi od 11 do 16 godina vidjelo ili primilo, a samo 3% objavilo ili poslalo seksualnu poruku pomoću interneta. Učestalost svakog od ovih oblika, zlostavljanje na mreži, slanje i primanje seksualnih poruka, raste s godinama (Livingstone i sur., 2018). U usporedbi s 2010. godinom, upotreba pametnih mobitela i interneta znatno je porasla. Količina vremena provedena na internetu gotovo se udvostručila u zemljama, poput Španjolske i Norveške (Smahel i sur., 2020). Smahel i suradnici (2020) su proveli istraživanje EU Kids Online u razdoblju od 2017. do 2019: godine na uzorku od 25,101 djeteta u dobi od 9 do 16 godina iz 19 europskih zemalja. Online iskustva djece su se značajno promijenila unutar posljednjeg desetljeća. Raste popularnost aplikacije YouTube, dok se društvene mreže poput Instagrama zamjenjuju s nacionalnim platformama (Smahel i sur., 2020). Djeca najčešće gledaju videozapise, slušaju glazbu, igraju online igrice te komuniciraju s prijateljima i obitelji. Razlike između djevojčica i dječaka u upotrebi društvenih mreža su minimalne, dok je igranje igrica i dalje ključno muška zanimacija. Djeci je tijekom istraživanja bilo postavljeno pitanje je li ih nešto uznemirilo na internetu. Broj djece s takvim iskustvom je varirao od 7% u Slovačkoj do 45% na Malti (Smahel i sur., 2020). U zemljama u kojoj su veće šanse za prisutnost online rizika, poput *sextinga* ili upoznavanja nepoznate osobe, je veći udio djece izvijestilo o negativnim iskustvima na internetu. Prema Smahel i suradnicima (2020) djeca koja su imala loša iskustva na internetu su izvijestila da su ih doživjeli nekoliko puta, a značajan broj djece nije prijavio nikakav oblik incidenta ili je samo o tome razgovaralo s roditeljima ili prijateljima. U današnje vrijeme dijete se s određenim rizikom nosi tako što blokira kontakt te prijavi problem. Manji broj djece izvještava da redovito doživljava online uznemiravanje, odnosno manje od 10% djece se suočava sa zlostavljanjem na mjesečnoj bazi. Prema Smahel i suradnicima (2020) većina djece se ne susreće sa štetnim sadržajem poput samoozljeđivanja ili prekomjernog mršavljenja, ali između 4% i 48% djece u dobi od 9 do 16 godina je izloženo porukama mržnje. Seksualne poruke primi između 8% i 39% djece u dobi od 9 do 16 godina, a u većoj mjeri djevojčice prijavljuju neželjene seksualne zahtjeve naspram dječaka (Smahel i sur., 2020). Rijetki su problemi s prekomjernim korištenjem interneta, ali dio djece je izvijestilo da manje vremena provode sa ukućanima zbog vremena provedenog na internetu. Većina djece navodi kako im je lakše biti ono što jesu na internetu i da razgovaraju o različitim temama online nego offline, no rijetko se dovedu u situaciju da podijele osobne stvari na mreži

(Smahel i sur., 2020). Nadalje, u Hrvatskoj je provedeno istraživanje, HR Kids Online 2017. godine te je otkrilo da gotovo polovica djece u dobi od 9 do 11 godina, dvije trećine djece u dobi od 12 do 14 godina i tri četvrtine djece u dobi od 15 do 17 godina mogu otići online kad god to žele ili trebaju (Ciboci i sur., 2020). Istraživanja provedena na osnovnoškolcima i srednjoškolcima navode da djeca s godinama sve više koriste digitalnu tehnologiju. S porastom dobi, djeca postaju sve aktivniji korisnici digitalnih tehnologija, pogotovo pametnih uređaja koji su uvijek pri ruci (Raguž i su., 2021). Nadalje, istraživanje Ajduković i suradnika (2020) je pokazalo kako učestalost upotrebe društvenih mreža raste s dobi kako se i očekivalo. Nalazi ukazuju da 35,3% djece u drugom razredu osnovne škole, 49% djece u četvrtom razredu te 63,1% djece u šestom razredu se koriste svaki dan društvenim mrežama (Ajduković i sur., 2020). Rezultati projekta HR Kids Online (Ciboci i sur., 2020) ukazuju da svako četvrto dijete u dobi od 9 do 17 godina provodi tokom radnog tjedna više od četiri sata na internetu, a tijekom vikenda taj broj raste. Vrijeme se povećava kada nemaju školske obaveze te zbog toga više od trećine djece provodi više od četiri sata dnevno na internetu.

3.3. 3C model

3C internetskog rizika iz izvještaja EU Kids Online (2009) često se koristi kao klasična referentna točka za aktere na međunarodnom nivou. EU Kids Online je 2009. godine predložio detaljnu klasifikaciju internetskog rizika (Staksrud i Livingstone, 2009). Originalna klasifikacija proučavana je na temelju nalaza iz dvovalnog europskog istraživanja EU Kids Online 2011. i od 2017. do 2019. godine (Smahel i sur., 2020.). Primarni cilj razvoja 3C klasifikacije online rizika je bio odgovoriti na pitanja "O kojim rizicima govorimo?" i "Zašto bi kreatori politika trebali poduzeti mjere?" (Livingstone i Stoilova, 2021). Livingstone je pokušala sistematizirati rizike te podignuti svijest o cijelom nizu rizika koji utječu na djecu, uključujući, ali i fokusirajući se najviše na pornografiju, „grooming-u“ i internetskom zlostavljanju. U okviru klasifikacije EU-a Kids Online definirane su dvije dimenzije rizika: a) pozicija djeteta u digitalnom okruženju (kao korisnika masovno proizvedenog sadržajaučesnika aktivnosti za odrasle i učesnika u razmjenama ravnopravnih sudionika) te b) prirode rizika koji uključuje agresivne, seksualne, vrijednosne i komercijalne aspekte (Livingstone i Stoilova, 2021).

Klasifikacija je imala pristup koji se fokusirao na djecu. Staksrud i Livingstone (2009) su istaknuli da djeca nisu uvijek ranjive žrtve te da ih se ne bi trebalo tako tretirati. Nemoguće je da se djecu u cijelosti zaštiti na internetu jer bi se to zasnivalo na apsolutnoj apstinenciji od interneta koji ipak nudi i razne mogućnosti koje im pomažu u njihovom razvoju. Jedan od razloga upotrebe

ovog modela je da se uoči mnoštvo problema koje prijavljuju djeca kada pozovu telefonske linije za pomoć (O'Neill i Dinh, 2018). Neupitno je da su kod 3C modela najvrijednije definicije koje dolaze iz njega. . Tri C u naslovu modela odnose se na sadržaj (*engl. content*) gdje je dijete primatelj raznog neprimjerenog sadržaja koje se masovno distribuira, drugi C se odnosi na kontakt koji započinje odrasla osoba, dok je dijete sudionik te kontakt može izazvati štetu kod djeteta te je treći C neprimjerenost ponašanje (*engl. conduct*) u kojem dijete može činiti ili doživljavati takvo ponašanje, a u interakciji s vršnjacima (Livingstone i Stoilova, 2021).

Mjerenje pojavnosti, raspodjele, ozbiljnosti i posljedica bilo kakve štete za djecu koja proizlazi iz tih i drugih rizika predstavlja izniman izazov. Važno je istaknuti da se prilikom korištenja klasifikacije online rizika fokusira samo na jednu od dvije dimenzije, dijete u odnosu na digitalno okruženje (Livingstone i Stoilova, 2021). Shodno tomu često istraživači zanemaruju drugu dimenziju - prirodu rizika (agresivna, seksualna, vrijednosna, komercijalna) (Stoilova i sur., 2021). Doduše, ne koristeći drugu dimenziju, komercijalni rizici postali su djelomice zanemareni, što je dovelo do potrebe za revidiranjem izvorne klasifikacije rizika zbog sve većih dokaza o značaju komercijalnih internetskih rizika za djecu, (Livingstone i Stoilova, 2021).

4. 4C MODEL

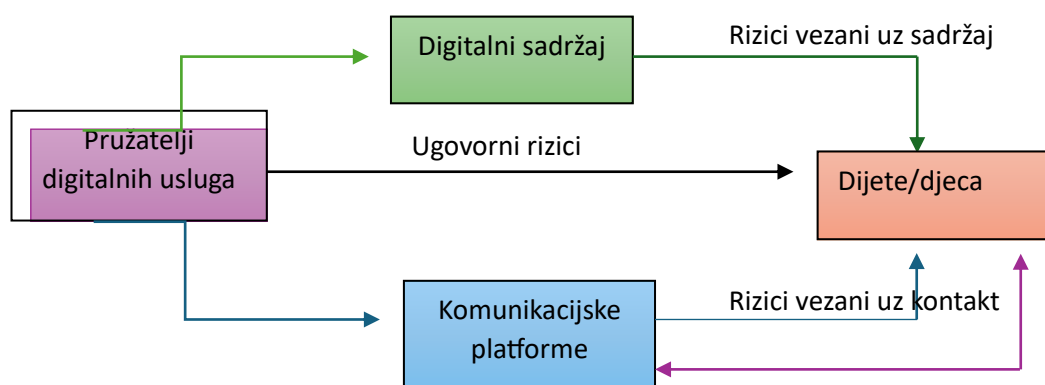
4.1. Potreba za novom klasifikacijom

Moderne tehnologije značajno su se razvile od stvaranja originalne koncepcije interneta, a internetsko okruženje pruža jedinstvene mogućnosti, ali i nove rizike za djecu, naročito u vezi s komercijalizacijom i vještinama rukovanja podacima (OECD, 2021). Kako bi se pružio odgovor na te promjene i konačno uvele utjecajnije regulacije komercijalne dimenzije internetskog rizika, predložena je nova klasifikacija s četvrtim "C" (različito označen kao "ugovor", "komercijalni" ili "potrošač"). Nova klasifikacija online rizika naglašava četiri dimenzije povezane s usmjeravanjem djeteta u digitalnom okruženju (Livingstone i Stoilova, 2021). Tijekom preuređenja originalne klasifikacije EU Kids Online iz 2018., četvrti "C" nije koncipiran kao komercijalni rizik, već kao "ugovorni" rizik koji povezuje djecu i digitalne pružatelje usluga na izravan ili neizravan način (Livingstone i Stoilova, 2021). To odražava značajan porast komercijalnih upotreba osobnih podataka djece, što je neosporno dovelo do toga da su i sama djeca postala podaci (Mascheroni, 2020).

Uz 4C, EU Kids Online uz klasifikaciju predložio je i digitalni svijet online rizika u kojem su djeca različito smještena i u kojem različiti rizici djeluju na sve kompleksnije načine (Mascheroni, 2020). Kao što se može vidjeti na slici 1. Eboy i suradnici (2024) navode da su rizici

sadržaja nastali zbog digitalnog sadržaja putem štetnog sadržaja, poput pornografije. Međutim, rizici putem kontakta i rizici neprimjerenog ponašanja su nastali zbog komunikacijskih platformi, kao što su pametni uređaji. Djeca se mogu s digitalnim uređajima povezati na internet bilo gdje što može dovesti do ovisnosti o tehnologiji ako se ne kontroliraju (Eboy i sur., 2024). Naposljetku, ugovorni su rizici osmišljeni izravno od online pružatelja usluga, što znači da mogu biti izloženi štetnim posljedicama od drugih preko bilo koje online platforme, poput chat aplikacija itd (Eboy i sur., 2024) (Slika 1.). Prema Stoilova i suradnicima (2020) rizici mogu postati povezani. Primjerice, djeca kada instaliraju aplikaciju ili se prijave na web mjesto ne shvaćaju za što su se prijavili te zbog toga usluge i obveze koje su posvećene odraslima moraju imati dobno ograničenje, sprječavajući tako da se djeca prijave bez dopuštenja skrbnika (Livingstone i sur., 2020). Nadalje, ukoliko su na mreži, djeca također riskiraju prikupljanje njihovih podataka i trošenje novca bez dozvole skrbnika (Livingstone i sur., 2020). Važno je napomenuti da je posljednjih godina porastao interes za rizike povezane s vrijednošću, kao i seksualne i agresivne rizike, a s time privlačeći pažnju i zabrinutost istraživača (UN, 2021).

Svrha ove klasifikacije je objediniti različite perspektive i ispitati njihove osnovne hipoteze kako bi se bolje razumjela iskustva te posljedice odrastanja u digitalnom svijetu. Da bi se to postiglo, potrebno je uravnoteženo razmatranje rizika i mogućnosti, uz shvaćanje cijelog spektra dječjih prava u digitalnom okruženju (UN, 2021).

Slika 1. 4C model online rizika za djecu i mlade (Eboy i sur., 2024)

4.2. Rizik sadržaja

S obzirom da je u današnje vrijeme internet široko rasprostranjen, djeca su izložena različitim oblicima sadržaja koji predstavljaju određeni rizik za njihovu sigurnost i opće dobro (Livingstone i sur., 2018). Dijete u digitalnom okruženju izloženo je potencijalno štetnom sadržaju ili stupa u interakciju s njim (Livingstone i Stoilova, 2021). Sadržaj može biti nasilan, s nizom prikaza ekstremnog sakaćenja, pun mržnje ili bizaran, kao i pornografski ili seksualni koji može

biti nezakonit, ugrožavajući te dobno neprikladan (Staksrud i Livingstone, 2009). Livingstone i Stoilova (2021) navode da je vrlo čest slučaj u kojem je sadržaj na internetu kreiran od strane korisnika (uključujući dijete), neovisno o tome je li sadržaj podijeljen ili ne. Djeca su u mogućnosti susresti se s raznim nasilnim slikama, videozapisima ili tekstovima kojima je cilj promicati agresivno ponašanje i nasilje. Takav sadržaj može uzrokovati niz emocija i reakcija među kojima su strah, anksioznost ili može poticati agresivno ponašanje djece jednako onom kojem su izložena (Livingstone i sur., 2018). Livingstone i suradnici (2011) navode da ukoliko su djeca izložena nasilju na internetu može doći do desenzibilizacije djece na nasilje u stvarnom životu ili do prihvaćanja nasilja kao primjerenog i ispravnog načina rješavanja sukoba. Također, pornografija ili seksualno eksplicitni materijali nisu primjereni dječjoj dobi te izloženost takvom sadržaju može rezultirati narušavanju shvaćanja seksualnosti kao takve, seksualnih odnosa te u ekstremnim slučajevima postoji mogućnost dovođenja u životno opasne situacije poput seksualne eksploatacije (Livingstone i sur., 2011). Naposljetku, djeca koja se susretnu sa sadržajem koji promovira mržnju, diskriminaciju, rasizam ili druge oblike netolerancije, često razvijaju iskrivljene vrijednosti, predrasude ili stereotipe prema drugim ljudima i kulturama (Livingstone i sur., 2011).

4.3. Rizik putem kontakta

Rizici putem kontakta uključuju slučajeve u kojima se odvija online komunikacija djece s ostalim sudionicima interneta, a te interakcije mogu dovesti do raznih negativnih posljedica poput uznemiravanja (uključujući seksualnog), uhođenja, ponašanja iz mržnje, seksualnog "groominga", seksualne iznude ili dijeljenja osobnih podataka (Livingstone i sur., 2011). Odrasli su ti koji iniciraju kontakt. Djeca mogu postati žrtve seksualnih predatora koji koriste internet u svrhe vrbovanja, zlostavljanja i zadovoljavanja. Prema Livingstone i suradnicima (2011), ovi predatori stječu povjerenja djece koristeći taktike poput lažnog predstavljanja te ih potom zlostavljaju. *Grooming* je proces kojim odrasli manipulacijom djecu seksualno iskorištavaju jer im internet omogućuje anonimnu komunikaciju s djecom, što otežava roditeljima i skrbnicima da prate i spriječe takve vrste komunikacije (Livingstone i sur., 2011). Prema Livingstone i suradnicima (2020) online zlostavljanje, odnosno *cyberbullying* podrazumijeva korištenje digitalnih platformi kako bi se uznemiravalo, prijetilo ili ponižavalo djecu od strane njihovih vršnjaka, uzrokujući narušeno emocionalno i psihološko zdravlje djece.

4.4. Rizik neprimjerenog ponašanja

Kada je riječ o rizicima neprimjerenog ponašanja fokus je na okolnostima u kojima djeca sama sudjeluju u aktivnostima koje mogu biti štetne za njih ili druge te najčešće proizlaze iz interakcija između vršnjacima, premda ne nužno jednakog položaja (Livingstone i sur., 2020). Dijete može svjedočiti, sudjelovati ili biti žrtva potencijalno šetnog ponašanja kao što su *trollanje*, zlostavljanje, seksualne poruke, uznemiravanje teizloženost potencijalno šetnim okolinama gdje korisnik stanuje (npr. poremećaji prehrane) (Livingstone i sur., 2020). Tako naprimjer, djeca šalju prijeteće poruke, dijele sramotne slike ili videozapise i šire lažne informacije, time i sudjelovajući u online zlostavljanju drugih vršnjaka. Nadalje, djeca mogu slati seksualno eksplicitne fotografije vršnjacima te ako te slike dođu u krive ruke ili budu objavljene na internetu može doći do ozbiljnih problema poput iznude ili poniženja (Livingstone i sur., 2020). Prema Livingstone i suradnicima (2020) internet postaje sve popularniji te koristeći ga, sve više djece se želi uklopiti sudjelovanjem u popularnim izazovima koji se šire društvenim mrežama. Djeca ne razmišljaju kako su neki od izazova potencijalno opasni i mogu dovesti do tjelesnih ozljeda ili drugih zdravstvenih problema.

4.5. Rizik ugovora

Pri imenovanju ove kategorije rizika „ugovornim rizicima" praktičari se mogu susresti s određenim pravnim poteškoćama vezane s ugovorima koji podrazumijevaju djecu, kao i tvrdnju da korisnici (svih dobnih uzrasta) mogu biti nesvjesni prirode ugovora svog odnosa s pružateljima digitalnih usluga (Livingstone i sur., 2020). Doista, zaključeno je da oznaka "ugovor" (eng. *contract*) upućuje na kombinaciju marketinških, obrađivanih podataka i drugih ugovornih rizika koji zaslužuju posebnu pažnju, od kojih su većina, no naravno ne svi, komercijalni (5Rights Foundation, 2019). Ugovorni rizici nastaju prilikom boravka djece na internetu te na njih utječu digitalne transakcije koje drugi provode na određene načine (npr. korištenjem digitalnih baza podataka u institucijama koje se fokusiraju na djecu) (5Rights Foundation, 2019).

Dijete može biti korisnik i/ili biti iskorišteno putem potencijalno ugrožavajućeg ugovora ili komercijalnih interesa. To uključuje događaj poput kockanja, izrabljivačkog ili dobro neprimjernog marketinga. To podrazumijeva rizike povezane s loše koncipiranim ili nesigurnim online uslugama kada dijete ostavi otvorenim, odnosno ne odjavi se sa svog računa te u takvoj situaciji može doći do krađe identiteta ili prijevare. Nadalje, postoje određeni rizici ugovora sklopljenih između drugih strana koje uključuju dijete, poput trgovine ljudima, streaming seksualnog zlostavljanja djece itd.(5Rights Foundation, 2019). U današnje vrijeme većina online igara zahtijeva kupovinu dodatnih sadržaja putem mikrotransakcija, ako dijete želi dospjeti na

određeni nivo igre i pobijediti te na taj način može doći do potrošnje velike količine novca , a da ne budu svjesna o stvarnoj financijskoj vrijednosti svojih postupaka (Livingstone i sur., 2020).

4.6. CO:RE

Postoje određene dimenzije online rizika koje se neće uredno uklopiti u kategorije 4C modela. UNICEF-ove prezentacije o stanju djece (UNICEF, 2017) otkrivaju da su djeca zabrinuta radi rizika koji se ne uklapaju dobro u postojeću klasifikaciju, poput tehnoloških problema i roditeljskog pokušaja da budu uključeni u njihov online život. Zapaženo je da se priroda postojećih rizika mijenja i da se pojavljuje cijeli niz novih rizika (OECD, 2021). Naposljetku, OECD (2021) nalažu da se novom klasifikacijom prepoznaju tri vrste međusektorskog rizika: a) privatnost djece, b) njihovo zdravlje i c) dobrobit te pravedno ophođenje i jednaku uključenost u digitalno okruženje. Moguće je da se takvi rizici pojave u vezi s bilo kojim ili svim rizicima sadržaja, kontakta, ponašanja i ugovora (Livingstone i Stoilova, 2021). Bitno je naglasiti da, premda su određeni rizici posebno međusektorske prirode, mnogi online rizici za djecu presijecaju se i spajaju, ovisno o situacijama. Shodno tome, Livingstone i Stoilova (2021) nalažu da se klasifikacija i njezini primjeri smatraju kao način organiziranja i pokretanja daljnjih istraživanja, a ne kao navođenje da su rizici jednostavni ili isključeni.

4.7. Global Kids Online

Istraživanja u Latinskoj Americi, Africi i drugdje otkrivaju da digitalno okruženje pruža mogućnosti za druženje s vršnjacima, samoizražavanje, učenje i zabavu. Osim toga, istraživanja bilježe da djeca prijavljuju da su došli u kontakt s uznemiravajućim, nasilnim ili pornografskim sadržajem na internetu te spominju štetu počinjenu od strane vršnjaka ili izvanmrežnih sastanaka s ljudima koje su prvi put upoznali na internetu (Livingstone i Bulger, 2014). Istraživanjem Livingstone i suradnika (2015) je dobiveno da djeca čine oko trećine svjetskih korisnika interneta te zbog toga dolazi do potrebe za istraživanjem iskustva djece kada koriste internet. No, uzimajući u obzir da sve više ljudi stanuje na globalnom jugu (zemlje poput Azije, Južne Amerike i sl.), oko dvije trećine od ukupno tri milijarde online korisnika na svijetu, dolazi do potrebe da se program istraživanja i politike prilagode i preispitaju kako bi bile relevantne za cijeli svijet, a ne samo za razvijene zemlje. Potrebno je da programi postanu stvarno globalni, uzimajući u obzir svakog korisnika interneta neovisno o tome gdje stanuju. Stoga je formiran projekt Global Kids Online (GKO) (Livingstone, 2016).

Projekt Global Kids Online bazira se na dva istraživačka pitanja: 1) kada i kako korištenje interneta pozitivno pridonosi životu djece, pružajući mogućnosti da djeca postignu koristi na

različite načine koji doprinose njihovoj dobrobiti te2) kada i kako korištenje interneta postane problematično u životu djece, ugrožavajući njihovu dobrobit (Livingstone, 2016). Fokus je na koji način pojedinci i institucije koriste internet, a ne na „utjecaju“ interneta na živote djece. Time se želi izbjeći deterministički pristup koji na tehnologiju gleda kao odvojenu od društva, skrivajući načine na koje društva stvaraju, razvijaju, upravljaju te primjenjuju tehnologije koje imaju posljedice za društvo (Livingstone, 2016). Iako je fokus projekta Global Kids Online istražiti kakvi su priroda i posljedice korištenja interneta, bitna je i promjenjiva situacija za one koji nisu korisnici te dobrobit djece.

Pristup online okruženju utječe na to tko ga može koristiti, na koji način ga koriste te pod kojim uvjetima, poput privatnosti, autonomije, vještine, nadzora ili rizika (Livingstone, 2016). Drugim riječima, ključno je istraživačko pitanje je li "online" okvir u središtu modela zaista neophodan, odnosno postoji li uistinu razlika između mrežnog i izvanmrežnog iskustva. Primjerice, smatra li se nasilje putem interneta zaista drugačijim od nasilja uživo. Prema Livingstone (2016) nasilje putem interneta izaziva štetu koja ima veći vremenski i prostorni doseg: povećava broj svjedoka te potencijalnih novih počinitelja. Ono što djecu najviše uznemiruje je kombinacija vršnjačkog nasilja uživo i na internetu (Sabella i sur., 2013). Livingstone (2016) nalaže da djeca mogu biti na različite načine pozicionirana u odnosu na internet - kao primatelj, sudionik ili akter. Nije lako odrediti ulogu djeteta, ali ideja je prepoznati kako njihovo djelovanje u online okruženju djelomično ovisi i o postupcima drugih, poput drugih pojedinaca i institucija, vršnjaka i odraslih, osoba koje poznaju ili ne poznaju.

Kao što je ranije spomenuto, istraživanja ukazuju na pozitivnu korelaciju između online mogućnosti i rizika (Livingstone i sur., 2011). Kreatorima politike uočena korelacija označava da naponi koji se ulažu da se unaprijede mogućnosti djece na internetu mogu dovesti do povećanog rizika te istovremeno da naponi koji se ulažu da se rizik svede na minimum mogu umanjiti mogućnosti djece da iskoriste prednosti koje su pružaju korištenjem interneta (Livingstone, 2016). Projekt Global Kids Online je pozitivnu korelaciju objasnio na način da djelomično očituje propusnu granicu između prilika i rizika. Odnosno, dijete gledanjem seksualnog sadržaja na internetu može dobiti značajne informacije o seksualnosti, ali isto tako može biti izložena neželjenom sadržaju, tj. pornografiji. Razlika se djelomično odnosi na prirodu online sadržaja s kojim se dijete susrelo, ali i djetetovoj zrelosti i potrebama, jer što pomogne jednom djetetu može biti šok drugom (Livingstone i sur., 2021). U takvim okolnostima treba uzeti u obzir da, kako bi dijete razvilo vlastitu perspektivu te ojačalo sposobnost suočavanja i postalo otporno, često traži ili uživa u raznolikim načinima prijestupa pomičući granice. Primjerice, dijete traži nove prijatelje

na internetu te mu takva aktivnost predstavlja priliku za nova poznanstva, ali takva aktivnost može ujedno i rezultirati kontaktom djeteta s potencijalnim zlostavljačem predstavljajući rizik za dijete (Smahel i sur., 2020). Stoga može biti korisno razmotriti „rizične mogućnosti“ u online okruženju, umjesto da se mogućnosti i rizici razmatraju kao međusobno isključivi (Livingstone, 2008).

U sklopu projekta Global Kids Online ispitano je 148 djece u dobi od 6 do 18 godina tokom 2014. godine (Byrne i sur., 2016). Obuhvaćeno je 16 zemalja (Argentina, Australija, Brazil, Kolumbija, Egipat, Francuska, Gana, Italija, Kenija, Malezija, Nigerija, Filipini, Tajland, Trinidad i Tobago, Turska i Sjedinjene Američke Države) i osam različitih jezika. Rezultati istraživanja ukazuju da su djeca iz mnogih dijelova svijeta sigurna u pozitivnu vezu između prava i interneta, odnosno smatraju da je njihovo osnovno pravo da imaju neograničen pristup internetu (Livingstone, 2016). Online okruženje predstavlja sredstvo preko kojih djeca ispunjavaju svoja prava na educiranje, savjetovanje, informiranje te sudjelovanje. Za pristup online okruženju te njegovom korištenju, ali i ostvarivanju prava, neophodna je pismenost (mediji, tisak, digitalizacija itd.) (Livingstone, 2016). U današnje vrijeme, djeca sve više žele biti uključena u rasuđivanje politike koja se njih tiče, ali s pravima dolaze i odgovornosti. Rezultati pokazuju da u Brazilu usporedno s Europom, ima više djece koje stanuju u domovima u kojima nijedan odrasli član obitelji ne koristi internet i djeca vjeruju da imaju više sposobnosti od svojih roditelja (Livingstone i sur., 2015). Kao što su Livingstone i Bulger (2014) uočili, izvještaji učitelja ukazuju da djeca uspijevaju zaobilaznim putem doći do pristupa, povezati se s vršnjacima te razmijeniti digitalne resurse iako postoje razna ograničenja. Primjerice, djeca u Keniji koja su visoko potaknuta za traženje online mogućnosti, iskazuju u istraživanju da koriste lažna imena za profile, skrivaju problematične sadržaje u mape koje sugeriraju da se radi o drugom tipu sadržaja ili koriste mobitel nakon što svi ukućani odu spavati kako bi zaobišli roditeljski nadzor. Također priznaju da se često dovedu u situacije dijeljenja pornografije i da su spremni susresti se sa strancem u zamjenu za dodatne minute na svom mobitelu (Livingstone i Bulger, 2014). Na društvenoj razini, aktivnosti u online okruženju povezane su sa demografskim varijablama. Stoga, djeca starije dobi i iz imućnijih domova imaju tendenciju da se podižu više na 'ljestvici mogućnosti', a njihove digitalne vještine su povezane s većim angažmanom u aktivnostima na mreži (Livingstone, 2016). Za vrijeme pandemije COVID-19 je došlo do promjene, pristup internetu je bio ključna poveznica između djece i škole. Južna Amerika je uložila puno sredstava u digitalno okruženje da bi obrazovanje bilo što kvalitetnije, no nejednakosti u obrazovanju i dalje postoje (Solis, 2024). Prema novijim podacima o online riziku, u Čileu je uočena znatno manja razlika u pristupu računalima između siromašnijih i imućniji obitelji nego ranije, ali još uvijek 22% siromašnog stanovništva zaostaje.

Prema Solisu (2024) samo 65% djece s nižim primanjima ima pristup laptopu kod kuće, u odnosu s 87% u imućnijim obiteljima. Nadalje, uočeno je širom svijeta i da siromašna djeca rjeđe koriste internet u školi te ima slabije razvijene online vještine. Istraživanje Solisa (2024) otkriva da su djeca entuzijastični prema online zanimacijama, poput neformalnog učenja. Primjerice, 68% djece u dobi od 9 do 17 godina je pretraživalo informacije o temama koje su im nepoznate i zanimljive, dok 61% djece provodi vrijeme gledajući videozapise kako bi vidjeli način kako napraviti stvari koje vole. Prema UNICEF istraživanju (2024), 54% djece je izjavilo da su bili uznemireni nakon određenih iskustava koje su doživjeli online u 2022. godini, što označava porast od 13% naspram 2016. godine. Prema najnovijim podacima EU Kids Online, postotak je znatno viši nego u Europi gdje je 25% djece prijavilo uznemirenost na internetu. Znatno dio djece diljem svijeta (od 8% do 58%) je u jednom trenutku bio izložen porukama mržnje ili neprimjerenim slikama. Istraživanje ukazuje da je 33% djece doživjelo diskriminaciju, 9% uznemiravanje te 12% primilo seksualne fotografije. Nadalje, 13% djece je izjavilo da online razgovara s osobama koje ne poznaju, a 5% se sastaje uživo s njima (UNICEF, 2024). Prema Livingstone (2016) rezultat toga je začarani krug u kojem online aktivnosti i digitalne vještine djeluju paralelno. Međutim, šteta ne može biti rezultat rizika jer se rizik svodi na iskustva koja potiču vjerojatnost, ali ne i sigurnost pojave štete. Dijete koje je izloženo online pornografiji može je smatrati uznemirujućom ili smiješnom, a takav način suočavanja može stabilizirati problematičan pogled na seksualnost ili jednostavno pomirenje sa činjenicom da postoje raznolike stvari u svijetu. Čimbenici koji uzrokuju pretvaranje rizika u štetu uključuju ranjivost djeteta, poput niskog samopoštovanja, mlađu dob, izloženost ostalim rizicima, a čimbenici koji onemogućavaju pretvaranje rizika u štetu mogu upućivati na djetetovu sposobnost suočavanja i otpornost, poput učinkovite roditeljske medijacije (Livingstone, 2016). Pri usporedbi različitih zemalja, više razine online rizika, no ne i širi rasponi online aktivnosti među djecom, su povezani sa stupnjem uporabe širokopojasnog interneta i vremena u kojem većina ljudi u zemlji ima pristup internetu (Livingstone i sur., 2014). To ukazuje na zaključak da se kreatori politika više fokusiraju na upravljanje online rizicima nego na optimizaciju online prilika (Livingstone, 2014).

5. ZAKLJUČAK

Svrha ovog rada bila je prikazati konceptualizaciju online rizika za djecu- 4C model, odnosno prikazati razvoj rizika u digitalnom okruženju koje oblikuju djetinjstvo i društvo. Online mogućnosti i rizici su od velike važnosti te mnoštvo pojedinačnih i socijalnih zaštitnih čimbenika i čimbenika ranjivosti posreduju između štete i rizika. Razumijevanje i upravljanje online rizicima

za djecu ključna je tema koja zahtijeva sveobuhvatan pristup. Različite kulture i politike oblikuju načine na koje dijete koristi internet i suočava se s potencijalnim online rizicima. Roditelji imaju drugačije percepcije i strategije za upravljanje online rizicima, ovisno o mjestu stanovanja i socijalnim kontekstima. Livingstone je kroz svoja rana istraživanja zaključila da online rizici i mogućnosti nisu univerzalni te je uočila potrebu za prilagođenim i kontekstualiziranim shvaćanjem kako bi se djeci u digitalnom svijetu osigurala podrška i zaštita. Mreža EU Kids Online istražuje na koji način djeca koriste internet, što im internet predstavlja te kako može doći do određenih rizika ili prilika. Istraživanja su ukazala da je korištenje interneta pod utjecajem socioekonomskog statusa, dobi spola te zemlje u kojoj žive. Često korištena referentna točka na međunarodnom nivou je klasifikacija prema 3C modelu, u kojem razlikujemo tri vrste rizika – sadržaj, kontakt, ponašanje. No, razvojem moderne tehnologije istraživači su shvatili da postojeći model moraju proširiti. Kako bi se odgovorilo na promjene i uvele produktivnije komercijalne dimenzije online rizika, predložena je nova klasifikacija – 4C model, u kojem četvrti C predstavlja „ugovor“. Novom klasifikacijom zapažene su tri vrste međusektorskog rizika te da se takvi rizici pojave u vezi s bilo kojim ili svim rizicima sadržaja, kontakta, ponašanja i ugovora. Global Kids Online (GKO) formiran je s ciljem boljeg razumijevanja online iskustava djece u različitim društvenim kontekstima po cijelom svijetu. Projekt ukazuje na pozitivnu vezu između prava djece i pristupa digitalnom okruženju, ali i na izazove kao što su online rizici. Djeca u različitim dijelovima svijeta su uvjereni da imaju pravo na neograničen pristup internetu, a online aktivnosti su povezane s dobi i socioekonomskim statusom.

Doprinos ovog rada je integrirati različite poglede i osnovne pretpostavke s ciljem boljeg razumijevanja iskustva i utjecaja odrastanja u digitalnom svijetu. Klasifikacija 4C je od velike važnosti za daljnja istraživanja, politiku i praksu koji imaju cilj unaprjeđivanja prava djece u digitalnom okruženju. 4C model nudi temelje za bolje shvaćanje online rizika za djecu i može potpomoći radu različitih aktera. Prikladan je svrsi, prepoznajući mnogostruke položaje koje dijete može zauzeti u sve modernijem digitalnom svijetu. Istraživačima klasifikacija može biti korisna za razvoj definicija i mjera online rizika te za usporedbu različitih nalaza. Roditeljima i društvu može pomoći tako što će ih usmjeriti na koji način da reagiraju u vezi različitih online rizika i na što treba obratiti pozornost. Praktičari mogu koristiti klasifikaciju kako bi klasificirali te shvatili problem koje je prijavljen, komunicirali s publikom te vladali resursima. No, kako je i naglašeno, digitalno okruženje se neprestano mijenja što upućuje da će nakon nekog vremena doći do potrebe za ponovnom klasifikacijom. Buduća istraživanja bi se trebala fokusirati i na rizike od nepostojanja na internetu, poput digitalne isključenosti, nedostatak digitalnih vještina, borba za

pristup... Također, trebalo bi se više pažnje posvetiti zaštitnim čimbenicima i čimbenicima ranjivosti bilo da se radi o djeci, digitalnom svijetu ili okolnostima djece. Potrebno je gledati na rizik kao samo jednu od dimenzija online iskustava djeteta, zajedno s prilikama i drugim čimbenicima koji se sijeku kako bi utjecali na učinke djece. Naposljetku, potrebno je unaprjeđenje metodologija istraživanja jer djeca iz dana u dan pomiču svoje granice.

6. LITERATURA

5Rights Foundation (2019). *Towards an internet safety strategy*. 5Rights. Dostupno na: <https://5rightsfoundation.com/uploads/final-5rightsfoundation-towards-an-internet-safety-strategyjanuary-2019.pdf>

Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L., Sušac, N., i Vejmelka, L. (2020). Subjektivna dobrobit djece u Hrvatskoj. UNICEF Hrvatska. Dostupno na: <https://www.unicef.org/croatia/media/5136/file/Subjektivna%20dobrobit%20djece%20u%20Hrvatskoj.pdf>

Byrne, J., Kardefelt-Winther, D., Livingstone, S., i Stoilova, M. (2016). Global kids online: research synthesis 2015-2016. Dostupno na: www.globalkidsonline.net/synthesis

Ciboci, L., Ćosić Pregrad, I., Kanižaj, I., Potočnik, D., i Vinković, D. (2020). Nacionalno istraživanje o sigurnosti djece na internetu. *Zagreb: Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu, 1056936*. Dostupno na: <https://www.dkmk.hr/nacionalno-istrazivanje-o-sigurnosti-djece-na-internetu/>

Divić, K., i Jolić, I. (2019). Rizično ponašanje djece i mladih u virtualnom okruženju–Iskustvo Centra za pružanje usluga u zajednici „Savjetovalište Luka Ritz “. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, 160(3-4), 265-290*. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/231166>

Drotner, K., i Livingstone, S. (2008). Volume introduction (and introductions to parts I-IV). Dostupno na: <http://eprints.lse.ac.uk/4261/>

Eboy, O. V., Jafar, A., Karim, H. A., Tangit, T. M., Jamru, L. R., Daud, R., Prayitno, E., i Kemarau, R. A. (2024). Identifying Internet Content Risk for Children in Sabah using GIS. *International Journal of Geoinformatics, 20(8), 17-28*. <https://doi.org/10.52939/ijg.v20i8.3445>

Goldschmidt, K. (2020). The COVID-19 Pandemic: Technology use to Support the Wellbeing of Children. *Technology department, 53, 88-90*. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2020.04.013>

- Haddon, L., i Livingstone, S. (2014). The relationship between offline and online risks. Dostupno na: <http://eprints.lse.ac.uk/62116/>
- Haddon, L., i Ólafsson, K. (2014). Children and the mobile internet. In *The Routledge companion to mobile media* (pp. 300-311). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203112666>
- Jang, Y., i Ko, B. (2023). Online Safety for Children and Youth under the 4Cs Framework—A Focus on Digital Policies in Australia, Canada, and the UK. *Children*, 10(8), 1415. <https://doi.org/10.3390/children10081415>
- Livingstone, S. (2013). Online risk, harm and vulnerability: Reflections on the evidence base for child internet safety policy. *ZER: Journal of Communication Studies*, 18(35), 13–28. Dostupno na: <http://eprints.lse.ac.uk/62278/>
- Livingstone, S. (2016). *A framework for researching Global Kids Online: Understanding children's well-being and rights in the digital age*. London: Global Kids Online. Dostupno na : www.globalkidsonline.net/framework
- Livingstone, S., Bober, M. (2004). *UK children go online: Surveying the experiences of young people and their parents*. Dostupno na: <http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000395>
- Livingstone, S., Byrne, J., i Bulger, M. (2015). Researching children's rights globally in the digital age. Dostupno na: <https://eprints.lse.ac.uk/62248/>
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. i Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet: The perspective of European children: Full findings and policy implications from the EU Kids Online survey*. Dostupno na: <http://eprints.lse.ac.uk/33731/>
- Livingstone, S., i Bulger, M. (2014). A global research agenda for children's rights in the digital age. *Journal of Children and Media*, 8(4), 317-335. <https://doi.org/10.1080/17482798.2014.961496>
- Livingstone, S., i Helsper, E. J. (2013). Children, internet and risk in comparative perspective. *Journal of Children and Media*, 7(1), 1-8. <https://doi.org/10.1080/17482798.2012.739751>
- Livingstone, S., i Stoilova, M. (2021). *The 4Cs: Classifying Online Risk to Children*. <https://doi.org/10.21241/ssoar.71817>

- Livingstone, S., Kardefelt-Winther, D. i Saeed, M. (2019). *Global Kids Online comparative report*. UNICEF Office of Research – Innocenti, Florence. <https://doi.org/10.18356/83e9dc7b-en>
- Livingstone, S., Lievens, E. i Carr, J. (2020). *Handbook for policy makers on the rights of the child in the digital environment*. Council of Europe. Dostupno na: <https://www.coe.int/>
- Livingstone, S., Mascheroni, G. i Staksrud, E. (2018). European research on children's internet use: Assessing the past and anticipating the future. *New Media & Society*, 20(3), 1103–1122. <https://doi.org/10.1177/1461444816685930>
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S., i Lagae, K. (2015). *How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style*. Dostupno na <https://eprints.lse.ac.uk/63378/>
- Livingstone, S., Stoilova, M. i Hopwood, K. (2021). *Classifying known and emerging online risks for children: A child practitioners' perspective*. CO:RE–Children Online: Research and Evidence. Dostupno na: http://coreevidenceeu.s3.amazonaws.com/documents/WP5_online-forum-III_event-report.pdf
- Lupton, D., i Thomas, G. M. (2015). Playing pregnancy: the ludification and gamification of expectant motherhood in smartphone apps. *M/C Journal*, 18(5). <https://doi.org/10.5204/mcj.1012>
- Mascheroni, G. (2020). Datafied childhoods: Contextualising datafication in everyday life. *Current Sociology*, 68(6), 798–813. <https://doi.org/10.1177/0011392118807534>
- Matković, R., i Vejmelka, L. (2022). Online aktivnosti, e-učenje i roditeljska uloga kod osnovnoškolaca za vrijeme pandemije COVID-19. *Media Studies*, 13(25), 3-26. <https://doi.org/%5BDOI-broj>
- O'Neill, B. i Dinh, T. (2018). *The Better Internet for Kids policy map: Implementing the European Strategy for a Better Internet for Children in European member states*. Dostupno na: www.betterinternetforkids.eu/documents/167024/2637346/BIK+Map+report+-+Final++March+2018/a858ae53-971f-4dce-829c5a02af9287f7
- OECD (2021). *Children in the digital environment: Revised typology of risks*. OECD Digital Economy Papers, No. 302. <https://doi.org/10.1787/9b8f222een>
- Raguž, A., Buljan Flander, G., i Boričević Maršanić, V. (2021). Uporaba modernih tehnologija kao rizik za seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece i adolescenata putem interneta. *Kriminologija i*

socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, 29(2), 226-247. <https://doi.org/10.31299/ksi.29.2.2>

Roje Đapić, M., Buljan Flander, G. i Selak Bagarić, E. (2020). Mala djeca pred malim ekranima: Hrvatska u odnosu na Europu i svijet. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 161(1-2), 45-61. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/239891>

Sabella, R. A., Patchin, J. W., i Hinduja, S. (2013). Cyberbullying myths and realities. *Computers in Human behavior*, 29(6), 2703-2711. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.06.040>

Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., i Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. <https://doi.org/10.21953/lse.47fdeqj01of0>

Solis, D. (2024). Educational Blackout in Costa Rica: The Challenges of a National Emergency. *ReVista (Cambridge)*, 23(3), 1-18. Dostupno na: <https://revista.drclas.harvard.edu/educational-blackout-in-costa-rica-the-challenges-of-a-national-emergency/>

Staksrud, E. i Livingstone, S. (2009). Children and online risk: Powerless victims or resourceful participants? *Information, Communication and Society*, 12(3): 364–387. Dostupno na: <http://eprints.lse.ac.uk/30122/>

Stoilova, M., Livingstone, S. i Khazbak, R. (2021). *Investigating risks and opportunities for children in a digital world: A rapid review of the evidence on children's internet use and outcomes*. Innocenti Discussion Paper 2020-03. UNICEF Office of Research – Innocenti. <https://doi.org/10.18356/6f1c1ec7-en>

Stoilova, M., Livingstone, S. i Nandagiri, R. (2020). Digital by default: Children's capacity to understand and manage online data and privacy. *Media and Communication*, 8(4), 197–207. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i4.3407>

UN (United Nations) Committee on the Rights of the Child (2021). *General Comment 25 on children's rights in relation to the digital environment*. Geneva: UN. Dostupno na: [UN.https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=e&TreatyID=5&DoctypeID=11](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=e&TreatyID=5&DoctypeID=11)

UNICEF (2017). *State of the world's children: Children in a digital world*. <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2017>

UNICEF Office of Research – Innocenti. (2022). Children’s exposure to hate speech and violence in the digital age: A global research agenda. UNICEF. <https://doi.org/10.18356/9789210014787>